

O'ZBEKISTONDA EKSPORT FAOLIYATINI MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASH TIZIMI

Lapasov Shaxzod Anvar o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti 3-bosqich talabasi

Email: shahzodlapasov@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola orqali har O'zbekistonda xalqaro savdo va xalqaro kapital bozorida faol ishtirokini taminlashda eksport va import munosabatlarining qanchalik muhimligi, shuningdek har ikkalasini rivojlantirish bo'yicha chora tadbirlar ko'rib chiqildi.

Kalit so'zlar: Eksport, import, jahon bozori, kredit, kichik biznes, eksportni sug'urtalash, makroiqtisodiy daraja, eksportni kreditlash, MDH, tashqi savdo, mashinasozlik va xalqaro mintaqaviy integrasiya.

АННОТАЦИЯ

Посредством данной статьи рассмотрено значение экспортно-импортных отношений в обеспечении активного участия в международной торговле и международном рынке капитала в каждом Узбекистане, а также меры по развитию того и другого.

Ключевые слова: Экспорт, импорт, мировой рынок, кредит, малый бизнес, экспортное страхование, макроэкономический уровень, экспортный кредит, СНГ, внешняя торговля, машиностроение и международная региональная интеграция.

ANNOTATION

Through this article, the importance of export and import relations in ensuring active participation in international trade and the international capital market in each Uzbekistan, as well as measures for the development of both were considered.

Key words: Export, import, world market, credit, small business, export insurance, macroeconomic level, export credit, CIS, foreign trade, engineering and international regional integration.

Kirish

O'zbekistonda eksport faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini tahlil qilishdan oldin eksportning mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi ahamiyati xususida qisqacha to'xtalib o'tmoqchimiz. Mamlakatimizning eksport salohiyatini oshirish quyidagi bir qator sabablar tufayli muhim ahamiyat kasb etadi: birinchidan, eksportning rivojlanishi va diversifikasiyalanishi mamlakat savdo balansining mustahkamlanishiga olib keladi, milliy valyuta va mamlakatdagi makroiqtisodiy vaziyatning barqarorlashuviga ko'maklashadi. Ikkinchidan, mahalliy korxonalar jahon bozorida raqobat muhitiga moslashishi uchun ishlab chiqariladigan mahsulotning xarajatlarini pasaytirish va sifatini oshirish sari harakat qilishib, ularning raqobatbardoshligini oshirishning eng muhim omili bo'lib hisoblanadi. Uchinchidan, valyuta tushumlarining oshishi mamlakat uchun yangi texnologiyalarni import qilish, iqtisodiyotni modernizasiyalash va iqtisodiy o'sish sur'atlarini jadallashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. To'rtinchidan, eksportning o'sishi bilan yangi daromad manbalari va aholining bandligini ta'minlash imkoniyatlari ham kengayadi.

Mamlakatimizda ana shu maqsadlarni ko'zlagan holda eksportni rivojlantirish borasida erishilayotgan asosiy natijalarni tahliliy ma'lumotlarga tayanib keltirib o'tamiz. 1-jadvalda tashqi savdo aylanmasining asosiy ko'rsatkichlari keltirilgan. Ushbu jadvaldan ko'rinib turganidek, mamlakat tashqi savdo aylanmasi ko'rsatkichi yildan-yilgan oshib borgan bo'lib, MDH mamlakatlariga nisbatan boshqa mamlakatlarda bu ko'rsatkichning hajmi ancha yuqori bo'lgan. Tashqi savdo aylanmasi hajmi 2010 yilda 2005 yilga nisbatan bir necha barobar ko'p bo'lgan. Bunga jahon bozori narxlari kon'yunkturasidagi sezilarli o'zgarishlarning amalga oshganligi, mamlakat eksport salohiyatining ko'tarilganligi, shuningdek ichki iste'mol bozori to'lov qobiliyatining oshganligi kabilar sabab bo'lgan.

1 – jadval

O‘zbekistonda tashqi savdo aylanmasining asosiy ko‘rsatkichlari

(mln. AQSH doll.)[1]

Ko‘rsatkichlar	2005	2010	2011	2012	2013
Tashqi savdo aylanmasi	9500,1	21842,4	26059,3	26286,5	28886,0
MDH mamlakatlari	3403,4	9424,5	11038,9	12402,4	12305,6
boshqa mamlakatlar	6096,7	12417,9	15020,4	13884,1	16580,4
Eksport	5408,8	13044,5	15021,3	14258,8	15087,2
MDH mamlakatlari	1722,6	5898,7	6720,1	7737,8	7155,1
boshqa mamlakatlar	3686,2	7145,8	8301,2	6521,0	7932,1
Import	4091,3	8797,9	11038,0	12027,7	13798,8
MDH mamlakatlari	1680,8	3525,8	4318,8	4664,6	5150,5
boshqa mamlakatlar	2410,5	5272,1	6719,2	7363,1	8648,3
Savdo balansi	1317,5	4246,6	3983,3	2231,1	1288,4

Bundan tashqari 1-jadvaldagi o‘zgarishlarni yanada aniqroq va chuqurroq tushunish maqsadida mamlakat eksporti va importi tarkibi tahlil qilingan jadvalni muhokama qilishga e’tiborni qaratamiz. Masalan, asosiy eksport manbai bo‘lgan paxta tolasining eksporti 2000 yildagi 27,5 foizdan 2010 yilga kelib 11,3 foizga tushgan va o‘tgan yilga qadar bu ko‘rsatkich yana ham pasaygan. Yoxud oziq-ovqat mahsulotlari importiga e’tiborni qaratsak, ushbu ko‘rsatkich 2000 yildagi 12,3 foizdan 2010 yilga kelib 10,3 foizga tushgan va keyingi yillarda turlicha tebranishlar bilan yana ham pasaygan (2 – jadval).

2 – jadval

O‘zbekiston Respublikasida eksport va import tarkibining o‘zgarishi (%) [2]

Ko‘rsatkichlar	2000	2010	2011	2012	2013
Eksport	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Paxta tolasi	27,5	11,3	9,0	8,8	7,7
Oziq-ovqat tovarlari	5,4	9,7	13,3	6,2	9,8
Kimyo mahsuloti va undan ishlangan buyumlar	2,9	5,1	5,6	5,4	4,0
Energiya manbalari va neft mahsulotlari	10,3	24,8	18,5	35,3	31,1
Qora va rangli metallar	6,6	6,8	7,4	7,4	6,3
Mashinalar va uskunalar	3,4	5,5	6,6	6,4	5,5
Xizmatlar	13,7	9,1	11,8	16,2	16,2
Boshqalar	30,2	27,7	27,8	14,3	19,4
Import	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Oziq-ovqat tovarlari	12,3	10,9	9,0	9,9	9,7
Kimyo mahsuloti va undan ishlangan buyumlar	13,6	14,3	12,9	14,4	14,3
Energiya manbalari va neft mahsulotlari	3,8	6,0	8,1	7,3	7,2
Qora va rangli metallar	8,6	8,4	8,1	7,8	7,9
Mashinalar va uskunalar	35,4	44,0	41,3	45,4	44,2
Xizmatlar	8,5	4,7	5,3	6,1	5,8
Boshqalar	17,8	11,6	11,2	9,1	10,9

Bu mamlakatda eksportbop va import o‘rnini qoplaydigan mahsulotlarni ishlab chiqarishni rivojlantirishga hukumat darajasida e‘tibor berilayotganligining natijasi bo‘lib, buning natijasida O‘zbekiston xomashyo va tabiiy resurslarni eksport qiluvchi mamlakatdan yuqori qo‘shilgan qiymatga ega tayyor mahsulotlarni eksport qiluvchi mamlakatga aylanib bormoqda.

Mamlakatda eksport salohiyatining oshib borayotganligiga eksport faoliyatini moliyaviy qo‘llab – quvvatlash tizimining rivojlanayotganligi ham muhim ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Bunday tizim quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo‘lib, ularning har biri xususida tahliliy ma’lumotlarga tayangan holda qisqacha to‘xtalib o‘tamiz:

- eksport faoliyatini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashga oid qonunchilik hujjatlari;
 - eksport faoliyatini moliyaviy qo‘llab – quvvatlash instrumentlari
 - eksport faoliyatini moliyaviy qo‘llab-quvvatlovchi tashkilotlar.
- Eksport faoliyatini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashga oid qonunchilik hujjatlari

to'g'risida fikr yuritadigan bo'lsak, keyingi yillarda bu borada ko'plab ijobiy siljishlarni yuz berayotganligining guvohi bo'lamiz. 3 – jadvalda ushbu qonunchilik hujjatlariga oid qisqacha ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Eksportni davlat tomonidan kreditlash orqali qo'llab - quvvatlash. Mamlakatimizda eksport kreditlarini rivojlantirishga muhim e'tibor qaratilayotgan bo'lib, O'zbekistonda ishlab chiqarilayotgan avtomobillar eksportini moliyalashtirish bunga yaqqol misol bo'la oladi. Bu O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2004 yil 25 maydagi "Rossiya Federasiyasi bilan investision va savdo-iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 1962-sonli Farmoni asosida amalga oshirilib kelmoqda.

2.3 – jadval

O'zbekistonda eksport faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlashga oid ayrim qonunchilik hujjatlari[3]

№	Qonunchilik hujjatining nomlanishi	Qisqacha tavsif
1.	O'zR Prezidentining 2013 yil 8 avgustdagi "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlarining eksportini qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi Qarori	Ushbu qarorga muvofiq O'zR TIF Milliy banki huzurida Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlarining eksportini qo'llab-quvvatlash Fondi tashkil etildi.
2.	O'zR Prezidentining 2012 yil 26 martdagi "Eksport qiluvchi korxonalarni rag'batlashtirishni kuchaytirish va raqobatbardosh mahsulotlarni eksportga yetkazib berishni kengaytirish borasida qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi Qarori	Ushbu qarorga muvofiq eksport qiluvchi korxonalariga soliqlar bo'yicha turli-tuman imtiyozlar taqdim etiladi (masalan, ushbu qarorda 2016 yil 1 yanvarga qadar respublikadagi o'z mahsuloti hajmining, jumladan yarim tayyor mahsulotlarining 80 foizi va undan ortig'ini erkin almashtiriladigan valyutaga sotadigan to'qimachilik sanoati korxonalari mulk solig'i to'lashdan ozod qilingani alohida qayd etilgan).
3.	O'zR Vazirlar Mahkamasining 2009 yil 8 iyundagi "Aylanma mablag'larni to'ldirish uchun tijorat banklari tomonidan imtiyozli kreditlar ajratish hisobiga eksport qiluvchi korxonalarni qo'llab-quvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi Qarori	Ushbu qarorga muvofiq eksport qiluvchi korxonalarining tijorat banklarining o'z mablag'lari va jalb qilingan mablag'lari hisobiga aylanma mablag'larni to'ldirish uchun imtiyozli kreditlar olish yuzasidan murojaatlarni ko'rib chiqish tartibi to'g'risida vaqtinchalik Nizom ishlab chiqilgan.

Unga ko'ra O'zbekiston Respublikasi TIF Milliy banki va Asaka banki noxomashyo yo'nalishidagi tovarlar va xizmatlar eksportini moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash maqsadida Rossiyadagi "Osiyo Invest Bank" Aksionerlik-tijorat bankida kredit liniyasini ochishgan[4].

Eksport kreditlarini davlat tomonidan sug'urtalash va kafolatlash. Bugungi kunda mamlakatimizda eksport kreditlarini sug'urtalash va kafolatlash bilan shug'ullanadigan asosiy davlat tashkiloti bo'lib "O'zbekinvest" eksport-import milliy sug'urta kompaniyasi hisoblanib, u Eksport kreditlari va investisiyalar sug'urtalovchilari xalqaro Bern ittifoqi Praga klubining to'laqonli a'zosi[5]. Ushbu a'zolik doirasida kompaniya 20 dan ortiq xorijiy mamlakatlarning davlat eksport-kredit agentliklari bilan hamkorlik qiladi.

Eksportyorlarni davlat tomonidan soliqlar orqali qo'llab-quvvatlash. Biz yuqorida eksport faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlashga oid qonunchilik hujjatlarining ayrim muhimlarini ko'rib o'tganimizda, ularning deyarli barchasida soliq imtiyozlariga e'tibor qaratilganligining guvohi bo'lamiz.

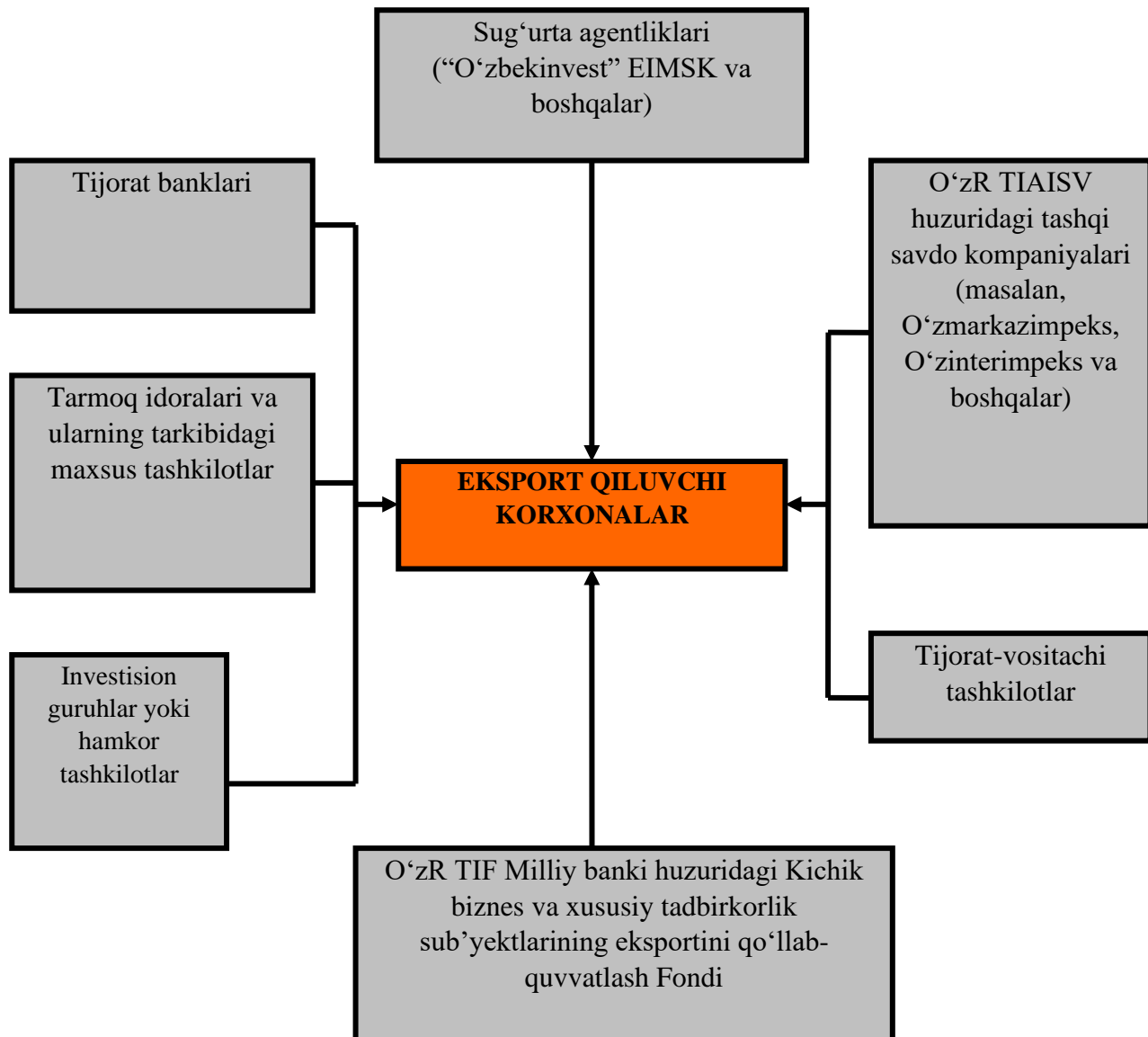
Eksportni davlat tomonidan subsidiyalash orqali qo'llab-quvvatlash. Bizning fikrimizcha, ushbu moliyaviy instrumentni amalga oshirish ancha ko'p xarajat talab qilgani bois, bugungi kunda eksportni moliyaviy qo'llab-quvvatlashda undan foydalanishga unchalik ehtiyoj tug'ilmayapti.

Kichik biznes eksportini moliyaviy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan turli-tuman jamg'armalarni tashkil etish va rivojlantirish. Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, O'zbekistonda eksport faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimi zarur qonunchilik va me'yoriy-huquqiy hujjatlar yordamida shakllantirib kelinmoqda. Mamlakat Prezidentining 2013 yil 8 avgustdagi "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlarining eksportini qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi Qarori bu borada qo'yilgan muhim qadamlardan biri bo'lib, unga muvofiq Tashqi iqtisodiy faoliyat Milliy banki huzurida Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlarining eksportini qo'llab-quvvatlash Fondi tashkil etildi. Ushbu fond kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlari, fermer xo'jaliklariga quyidagilar borasida tekin moliyaviy yordam ko'rsatadi:

- mahalliy eksportbop mahsulot brendlarini rivojlantirish, eksport qilishni rag'batlantirish, jumladan xorijiy mamlakatlar qonunchiligiga muvofiq ravishda zarur lisenziyalar, ruxsatnomalar va sertifikatlar uchun to'lovlarni, shuningdek kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlarining xalqaro tender savdolarida ishtirok etish bilan bog'liq bo'lgan registrasion yig'imlar va boshqa to'lovlarni amalga oshirish;

- eksport shartnomalarini tuzish, yangi bozorlarga chiqishni ta'minlash va yangi turdagi mahsulotlarni eksport qilish maqsadida xorijiy ko'rgazmalar va yarmarkalarda ishtirok etish[6].

Shu bilan birga Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlarining eksportini qo'llab-quvvatlash fondining o'zi va uning joylardagi filiallari ham 2019 yilning 1-yanvarigacha bo'lgan muddatda barcha turdagi soliqlar, yig'imlar, bojlar va davlatning maqsadli fondlari uchun majburiy ajratmalarni to'lashdan ozod etilgan (yagona ijtimoiy to'lov bundan mustasno) va h.k. Bugungi kunda O'zbekistonda ham bunday zamonaviy tashkilotlarni shakllantirish va rivojlantirish ehtiyoji yuzaga kelayotgan bo'lib, bular to'g'risida keyinchalik to'xtalib o'tamiz.

1 – rasm. O'zbekistonda eksport faoliyatini moliyaviy qo'llab - quvvatlovchi tashkilotlar tizimi[7]

Tadqiqotlarimiz natijasida joriy vaziyatda O'zbekistonda eksport faoliyatini moliyaviy qo'llab - quvvatlovchi tashkilotlarni o'zida aks ettirgan 1– rasm yaratilib, yuqorida ushbu rasm keltirib o'tilgan.

Ushbu rasimga qisqacha tavsif beradigan bo'lsak, O'zR TIAISV huzuridagi tashqi savdo kompaniyalari, "O'zbekinvest" EIMSK, Tijorat banklari, shuningdek yaqinda

tashkil etilgan O‘zR TIF Milliy banki huzuridagi Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub’yektlarining eksportini qo‘llab-quvvatlash Fondidan tashqari boshqa tashkilotlar, jumladan tarmoq idoralari va ularning tarkibidagi maxsus tashkilotlar, investision guruhlar yoki hamkor tashkilotlar hamda tijorat - vositachi tashkilotlar eksport qiluvchi korxonalarining faoliyatini moliyaviy qo‘llab – quvvatlashda unchalik darajada faol emaslar. Bundan tashqari, ushbu so‘nggi nomlari keltirilgan uchala tashkilot moliyaviy qo‘llab – quvvatlashdan ko‘ra ko‘proq nomoliyaviy qo‘llab – quvvatlashga moyilliklari bilan xarakterlanadi.

Xulosa

Umuman olganda, O‘zbekiston eksport faoliyatini moliyaviy qo‘llab - quvvatlash tizimining rivojlanib borayotganligi mamlakat eksport salohiyatining yildan – yilga oshib borayotganligi bilan izohlanadi. Mos ravishda, bunday o‘zgarish eksport faoliyatini moliyaviy qo‘llab – quvvatlash tizimi oldiga yangidan – yangi vazifalarni qo‘yayotgan bo‘lib, bu birinchi navbatda ham eksport qiluvchi korxonalarining manfaatlari va ham mamlakatning eksportdan ko‘radigan manfaatlarni o‘zaro uyg‘unlikda rivojlantirilishi talabini qat’iy qo‘ymoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *Manba: O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi.*
2. *Manba: O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi.*
3. *Ushbu jadvalni tuzishda quyidagi manbadan foydalanildi: Mahsulot qanday eksport qilinadi? O‘z mahsulotini eksport qilishni rejalashtirayotgan tadbirkorlar uchun amaliy qo‘llanma. Toshkent – 2013.*
4. *“Osiyo-Invest Bank” ATB kredit portfelining katta qismini “GM Uzbekistan” da ishlab chiqariladigan avtomobillarni xarid qilish uchun beriladigan kreditlar tashkil etadi. Rossiya bozorida avtomobillarning sotilishi mintaqaviy dilerlar orqali amalga oshirilib, O‘zbekistondan avtomobillarni yetkazib berish bo‘yicha hisob – kitoblar 100 foizlik oldindan to‘lov asosida amalga oshirilib, dilerlar bunday to‘lovni ta‘minlash maqsadida “Osiyo-Invest Bank” ATB ga kredit olish uchun murojaat qilishadi.*
5. *“O‘zbekinvest” EIMSK ning 2012 Yillik hisoboti.*
6. *Информационный дайджест №156 от 12 августа 2013 г. Пресс-служба МИД РУ. Стр. 3.*
7. *Ushbu chizmani yaratishda quyidagi manbalardan foydalanildi: Posobiye po eksportnoy deyatelnosti (dlya nachinayuyux eksporterov Uzbekistana) Tashkent – 2007; Содействие развитию экспорта Республики Узбекистан: формирование благоприятной среды и эффективных институтов. Ташкент – 2005.*